

DEMOCRACY EDUCATION IN SECONDARY EDUCATION: A STUDY ON 9TH GRADE HISTORY TEXTBOOK IN TERMS OF DEMOCRACY AND ITS VALUES

ORTAÖĞRETİMDE DEMOKRASİ EĞİTİMİ: 9. SINIF TARİH DERS
KİTABININ DEMOKRASİ VE DEĞERLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ ¹

Aydın GÜVEN²
Osman OKUMUŞ³

Abstract

The best of the lifestyles applied until this time in the 21st century, democracy has brought an important responsibility to education. Today, internalization of democracy by the individuals and making it a philosophy of life is only possible through the democracy education provided by the societies. Schools are among the top of the institutions in which democracy education will take place and democracy awareness will be provided. In educational institutions, particularly in secondary education, history lessons appear as one of the most important lessons where democracy and human rights can be taught. It is an expected situation that the students learn democracy and human rights by practicing them through the historical course. Through the history lesson, it is expected that the students will understand the democratic values, qualities and democratic ways of administration, as well as to internalize the democracy awareness and apply it in their life. The main objective of the study in this regard is to determine the direct and indirect emphasis on democracy and its values in the curriculum and the textbook prepared for the secondary education 9th grade, to discuss about the quality and provide a contribution to the literature. How democracy, the desired value of the 21st century, is reflected in the history lesson curriculum and textbook is of vital importance on evaluating the country's perspective on democracy and the education people receive on democracy. In this study describing the reflection of democracy and its values in history textbooks, a qualitative research approach has been adopted in order to determine the discrepancies and differences in practice, and the data has been analyzed with descriptive analysis method obtaining them through document reviewing from 9th grade history curriculum and textbook. In conclusion, it is seen that secondary education 9th grade curriculum and textbook is not sufficient in terms of emphasizing the democracy and its values although there are important emphasizes related to democracy and its values in general objectives of both the Turkish National Education and history lessons and although the curriculum and some topics in the textbook prepared according to the curriculum are available for emphasizing democracy and its values.

Keywords: Democratic Education, Democracy, History Education, 9th Grade History Textbook.

Özet

21. yüzyılda bu zamana kadar uygulanan yaşam biçimleri içerisinde en iyisi olarak karşımıza çıkan demokrasi, eğitime önemli bir sorumluluk yüklemiştir. Günümüzde demokrasinin bireyler tarafından içselleştirilmesi ve bir yaşam felsefesi haline getirmesinin yolu, toplumların sağlayacağı demokrasi eğitimi ile mümkündür. Bireylerde demokrasi eğitiminin yapılacağı ve demokrasi bilincinin kazandırılacağı kurumların başında okullar gelmektedir. Eğitim kurumlarında -özellikle de ortaöğretimde-, demokrasi ve insan hakları temalarının işlenebileceği en önemli derslerden biri olarak da tarih dersleri karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin demokrasi ve insan haklarını, tarihi seyrini içerisinde uygulamalarla kavrayarak öğrenmesi

¹ Bu çalışma 3-5 Kasım 2017 tarihinde Bandırma'da düzenlenen I. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, aydinguven@atauni.edu.tr

³ Okt. Aksaray Üniversitesi, Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu MYO, osmanokumus@aksaray.edu.tr.

beklenen bir durumdur. Tarih dersi ile öğrencilerin, demokratik değerleri, nitelikleri ve demokratik yönetim yollarını kavraması ve aynı zaman da demokrasi bilincini içselleştirmesi ve hayatının ileriki dönemlerinde yaşamına uygulaması beklenmektedir. Bu bakımdan araştırmanın temel amacı, ortaöğretim 9. Sınıf için hazırlanmış olan müfredatta ve ders kitabında demokrasi ve değerlerine ilişkin doğrudan ve dolaylı vurguları tespit edip niteliği üzerinde tartışmak ve alanyazına katkı sağlamaktır. 21. yüzyılın popüler bir değeri olan demokrasinin, tarih dersi müfredatına ve ders kitabına nasıl yansıtıldığı, ülkenin demokrasiye bakışı ve insanların demokrasi adına aldığı eğitimin değerlendirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Tarih ders kitaplarında demokrasi ve değerlerinin yansımaları anlatan bu çalışmada, söylem ve pratikteki farklılıkları tespit etme amaçlı nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, veriler ortaöğretim 9. Sınıf tarih müfredatı ve ders kitabından doküman incelemesi yoluyla elde edilerek betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Sonuç olarak, hem Türk Milli Eğitiminin hem de tarih derslerinin genel amaçlarında, demokrasi ve değerlerine ilişkin önemli vurguların yapılmasına; müfredatın ve müfredata bağlı olarak hazırlanan ders kitabındaki bazı konuların demokrasi ve değerlerini vurgulama açısından müsait olmasına rağmen, ortaöğretim tarih 9. sınıf müfredatının ve ders kitabının demokrasi ve değerlerine ilişkin vurgu açısından yeterli olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Eğitim, Demokrasi, Tarih Eğitimi, 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı.

GİRİŞ

Günümüzde dünya; çok hızlı değişim ve dönüşüm içerisinde olup, bu değişim ve dönüşüm; bilginin üretilmesi, kullanılması ve aktarılmasında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Özellikle bu değişimden en çok etkilenen kurumların başında eğitim gelmektedir (Genç ve Eryaman, 2007: 89-90).

21. yüzyılda, dünyada en popüler değerlerden biri demokrasidir. Bu süreçte, eğitim kurumlarından beklenen; araştıran, eleştiren, sorgulayan, analitik düşünebilen, demokratik değerleri içselleştirmiş ve demokrasinin gereğince davranabilen fertler yetiştirmek ve onlara bu amaç doğrultusunda uygun eğitim ortamları sunabilmektir. Bu bakımdan; eğitim ve demokrasinin, bir bütünü tamamlayan parçalar gibi birbirlerini etkilemeleri kaçınılmaz bir gerçektir.

Demokrasi kelimesi etimolojik olarak “*halk iktidarı*” anlamına gelmektedir (Ural, 1999: 451). Abraham Lincoln’un “*demokrasi; halkın, halk için halk tarafından yönetimidir*” tanımı ise demokrasinin en bilinen tanımıdır (Çam, 1977: 135). Yine başka bir tanıma göre demokrasi; “*adil, özgür ve düzenli seçimler yoluyla halk tarafından ve halkın içinden seçildiği yönetim biçimi*” şeklinde ifade edilmiştir (Aktaş, 2015: 90). Görüldüğü üzere demokrasi; halkla yani insanla ilgili bir durum ve onu merkeze alan bir yönetim biçimidir.

Demokrasi, sadece insanın insanla değil, insanın toplum ve devletle olan ilişkisini açıklayan, koruyan ve haklarını teminat altına alan bir sistemdir (Ural, 1999: 452). Alain Touraine (2011: 12), “*...demokrasiyi, evrenselin yerel özelliklere karşı etkisi olarak değil, araçsal usun birliğiyle belleklerin çeşitliliğini, değiş tokuşla özgürlüğü birleştirmeyi sağlayan kurumsal güvenceler bütünü olarak tanımlamak gerekir...*” şeklinde ifade etmiştir.

Demokrasi kavramı; geçen zamanda ve yapılan tanımlarda farklı olarak ele alınmakla birlikte; bu tanımların odak noktasını, bireyin özgür iradesiyle tüm potansiyelini ortaya koyabildiği bir sistem oluşturmuştur. İster politik bir sistem olsun ister sosyal yaşam tarzı olsun isterse de bir felsefe olsun özünde hep insan vardır (Akan, 2011: 7, 8). Bu anlamda; demokrasi, üzerinde anlaşılabilen bir kavram olmasına rağmen insanların onsuz yaşayamayacakları da bir gerçektir (Crick, 2012: 7).

Demokrasinin bir toplumda veya bir insanda yer edinmesi için çeşitli değerler vardır. Bu değerler, demokrasinin temel taşlarıdır. Demokrasinin başta eşitlik, özgürlük olmak üzere; yaşama saygı, adalet, dürüstlük, iyiyi arayış, özgüven, hoşgörü, duyarlılık, sorumluluk, farklılıkları kabul etme, barış, gelişim, mükemmellik, çoğulculuk, çok seçenekli seçim, tartışma, uzlaşma, azınlık haklarına saygı ve çoğunluğun haklarını kabullenme, merhamet, sadakat, işbirliği ve aklın egemenliği

gibi pek çok değeri vardır. Demokrasinin temel hedefi ise bu değerlerin yaşanması ve yaşatılmasıdır. (Kıncal ve Işık, 2003: 11; Yeşil, 2001: 23; Meyer, 1990: 197-202; Büyükdüvenci, 1991: 583; Bilgen, 1994: 27; Akt. Güven, 2009: 195-196).

1.1. Demokrasi ve Eğitim

Bireylerin aile ile birlikte en önemli eğitimi, okullarda almaktadır. Geçirdiği değişim ve dönüşüme rağmen uzun yıllar istenilen vatandaş tipini yetiştirme merkezi olan okullar, demokrasinin bireylerde içselleştirilmesi bakımından önemli bir işlevi bulunmaktadır. Okullarda da eğitim-öğretim faaliyetleriyle birlikte, bu misyonun temsilcisi öğretmenlerdir. Öğretmenlerin müfredatlar doğrultusunda oluşturulmuş ders kitaplarını; sınıf içi etkinliklerle harmanlayarak, sınıf içinde demokrasinin ruhuna uygun tavır ve davranışlar sergileyerek öğrencilere demokratik değerleri kazandırması beklenmektedir (Okumuş, 2015: 703).

Demokrasi ve eğitim; birbirlerine güçlü bir ilişkiyle bağlı, birbirini tamamlayan kavramlardır (Acemoğlu vd., 2005: 48). Demokrasiye inanan modern toplumlarda özellikle devletin, vatandaşa iyi bir eğitim imkânı sunması gerekmektedir (Akan, 2011: 20). Bu bakımdan bir toplumda demokrasi kültürünün oluşumunda en önemli görevlerden biri okullara düşmektedir. Okullarda demokrasinin yalnızca programa konularak ders olarak anlatılması değil, okulda yaşatılması gerekmektedir (Duman vd., 2005: 142).

21. yüzyılda ideal bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkan demokrasi; modern yaşamda sadece politik bir kavram olmayıp, bireylerin yaşamını etkileyen sosyal bir süreçtir. Dolayısıyla insanlara, öncelikle demokrasinin özünün ne olduğu ve/veya ne olmadığı anlatılmalı, okul ve aile ortamında da yaşayarak insanların içselleştirmesi sağlanmalıdır (Akan, 2011: 21).

Demokrasinin istenen bir durum olması ve bireyler tarafından benimsenip içselleştirilmesi için demokrasi eğitimi gerekli bir durumdur. Demokratik eğitim çok yönlü bir süreci kapsamaktadır. Demokrasi ve değerlerini içselleştirmiş ve yaşam felsefesi haline getirmiş bireyler ortaya çıkarmak için, müfredatın hazırlanmasından ders kitaplarının oluşturulmasına, öğretmenlerin sınıf içi tutumlarından sınıftaki ortama kadar geniş bir planlama ve plana uygun davranma gerekmektedir (Okumuş, 2015: 704).

Demokratik eğitim; demokrasinin ilke, değer ve kurallarının, insan hak ve özgürlüklerin eğitim programlarında açık veya örtük hedeflerin benimsenip, öğrencilere öğrenme yaşantıları yoluyla kazandırıldığı eğitim sürecidir. Demokratik eğitimin hedefi; demokrasiyi ve değerlerini bilen ve bu değerler doğrultusunda yaşayan, analitik ve sorgulayıcı düşünüp, düşüncelerini rahatça ifade edebilen insan yetiştirmektedir (Karakütük, 2001; Akt. Hotaman, 2010: 32).

1.2. Demokrasi ve Tarih Eğitimi

Son zamanlarda, eğitime yüklenen misyon değişime uğrayıp; bireyin araştıran, sorgulayan, yorumlayan, işbirliği yapabilen bir yapıda yetişmesi amaçlanmıştır. Eğitime yüklenen anlam, tarih öğretimi programlarını da etkilemiş; farklılıkları dikkate alan çok kültürlü ve farklı tarihsel anlatılara yer veren, çok perspektifli bir program hazırlama gayreti içerisine girilmiştir (Cooper, 2007; Akt. Dilek, 2010: 143). Bu noktada da en önemli kavramlardan biri olarak; demokrasi ve demokrasiye ilişkin değerler ortaya çıkmıştır. Özellikle, I. ve II. Dünya Savaşı olmak üzere iki büyük ve yıkıcı bir savaştan çıkan Avrupa'da barış ve demokrasi arzulanan bir durum haline gelmiştir (Safran ve Ata, 1996: 11-13). II. Dünya Savaşı'nın ardından bilgi ve kültür aktarımının yanında demokratik anlayış, aktif vatandaşlık, bilimsel ve eleştirel düşünme gibi beceri ve niteliklerin kazandırılacağı vurgulanmış ve özellikle tarih

dersleri bu beceri ve nitelikleri kazandırabilecek şekilde düzenlenmiştir (Demircioğlu, 2005: 30; Akt. Kaya, 2009: 73).

Okullarda; demokrasi eğitiminin verilebileceği en müsait derslerden biri tarihtir. Öğrenciler, hem demokrasi ve insan haklarını tarihsel seyri içerisinde öğrenme fırsatı hem de savaş, göç gibi olumsuz örnekler üzerinden demokrasinin önemini anlama imkânı bulmaktadırlar. Yani; tarih dersleri, öğrencilerin demokrasi ve demokrasiyle ilgili değerleri öğrenmesinde ve hayat felsefesi haline getirmesinde önemli bir işlev görmektedir (Dance, 1969: 89; Akt. Güven, 2009: 200). Bu bakımdan, tarih dersleri öğrenciyi geçmişe hapsedecek bir biçimde kullanılmamalı; demokratik, çoğulcu, dünyaya ve geleceğe açık bir tarih bilinci oluşturmalıdır (Tekeli, 2010: 130-131). Bu bakımdan hem 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarında hem de tarih dersi genel amaçlarında müsait bir ortam bulunmaktadır (MEB, 2007: 3).

Müfredatlardan sonra demokrasi eğitimi açısından ele alınacak bir diğer konu ise ders kitaplarıdır. Ders kitapları; müfredatların, somut olarak uygulandığı ve öğrencinin direkt olarak karşısında bulunduğu kaynaklardır. Ders kitapları, öğrencilerin neler öğreneceğini, öğretmenin ise neyi öğreteceğini önemli ölçüde etkileyen kaynaklar olarak görülmektedir (Kaya, 1997: 262; Akt. Aktın, 2010: 37). Öğrencilerin derslerde istenilen davranışı kazanmasında ve öğrenme ortamına aktif olarak katılımında ders kitaplarının önemli bir rolü vardır. İyi hazırlanmış bir ders kitabı öğrencileri derse hazırlamakta ve motive etmektedir (Cankılıç, 2010: 22).

Müfredatta bahsi geçen demokrasi ve değerleri vurgusunun, doğrudan veya dolaylı olarak öğrencilere içselleştirme sürecinde, tarih ders kitaplarının önemli bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda, tarih ders kitaplarının demokrasi eğitimi açısından değerlendirildiği çalışmalarda; ders kitaplarında yer alan demokrasi vurgusunun yeterli olmadığı, başka bir deyişle ders kitaplarının demokrasi eğitimi açısından yetersiz kaldığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Merey, 2005; Demircioğlu, 2009; Okumuş, 2015). Bununla birlikte; tarih ders kitaplarının kültürlerarası diyaloga (Yılmaz, 2006) ve barışçı tarihe eğitime (olumlu-olumsuz) etkisinin olduğu (Koçoğlu, 2014) görülmüştür.

Sonuç olarak; demokrasi, günümüzde istenen ve popüler bir değer olup; eğitim ortamlarında öğrencilerin demokrasiyi bilmeleri ve demokratik davranışları teşvik edilmelidir.

1.3. Amaç ve Önem

Araştırmanın temel amacı; ortaöğretim 9. Sınıf için hazırlanmış olan tarih öğretim programında (müfredat) ve ders kitabında, demokrasi ve değerlerine ilişkin doğrudan ve dolaylı vurguları tespit edip, niteliği üzerinde tartışmak ve alanyazına katkı sağlamaktır. Demokrasi, hem Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarında hem de tarih dersi genel amaçlarında kendisine yer bulan bir değerdir. Dolayısıyla da gerek müfredatın gerekse de tarih ders kitaplarının bu yönde hazırlanması beklenmektedir. 21. yüzyılın popüler bir değeri olan demokrasinin, tarih dersi müfredatına ve ders kitabına nasıl yansıdığı; ülkenin demokrasiye bakışı ve insanların demokrasi adına aldığı eğitimin değerlendirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu bakımdan; ücretsiz dağıtılmasından ötürü her öğrencide bulunan, dolayısıyla öğrencinin demokratik değeri benimsemesinde önemli bir işlevi olan ders kitapları ve müfredatlar; demokrasinin pratikteki uygulamasını gösteren önemli dokümanlardır. Bu açıdan; konu kapsamında, Ortaöğretim 9. Sınıf tarih ders kitabı ve tarih öğretim programındaki demokrasi ve değerlerine ilişkin incelemelerde bulunulup, eksik olan noktalar hakkında çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle; yeni müfredatın ve ders kitabının oluşturulmasında demokrasi eğitimi açısından katkı sağlamak

umulmaktadır. Çalışmada; sadece Ortaöğretim 9. Sınıf tarih ders kitabının ve müfredatının seçilme nedeni daha ayrıntılı bir inceleme yapmaya olanak tanımaktır.

YÖNTEM

Ortaöğretim Tarih 9 müfredatında ve ders kitabında; demokrasi ve değerlerinin yansımalarını incelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel bir doküman incelemesidir. Nitel araştırmalar; geleneksel yollarla ifade edilmesi zor olan sosyal olguları, geniş bir bakış açısıyla derinlemesine inceleme olanağı sunan bir yaklaşımdır (Büyüköztürk vd. 2012: 234). En genel tanımla; kamu kayıtları ve şahsi kayıtlar olarak ikiye ayırabileceğimiz dokümanlardan veri toplama; gözlem ve görüşme ile veri toplamaya göre tepkisiz ölçümler olup, araştırma süreçlerinden etkilenmezler bu yüzden de objektif veriler olarak karşımıza çıkmaktadır (Merriam, 2013: 132, 146-148).

İncelemeye esas olan Ortaöğretim Tarih 9 kitabı toplam 201 sayfadan oluşmakta (Okur vd., 2009) ve aşağıdaki konuları (MEB, 2007: 7) kapsamaktadır:

Tablo 1. *Tarih 9 Ders Kitabının Ünite-Kazanım-Süre Durumu*

Üniteler	Kazanım Sayısı	Süre/Ders Saati	Oranı
Tarih Bilimi	9	14	20
Uygarlıkların Doğuşu ve İlk Uygarlıklar	6	10	14
İlk Türk Devletleri	8	12	18
İslam Tarihi ve Uygarlığı (13. Yüzyıla Kadar)	7	10	16
Türk-İslam Devletleri (10-13. Yüzyıllar)	8	12	18
Türkiye Tarihi (11-13. Yüzyıl)	6	14	14
Toplam	44	72	100

Tablo 1'e bakıldığında; ders kitabının toplam beş üniteden oluştuğu, en çok kazanımla temsil edilen ünitenin tarih bilimi ünitesi olduğu görülmektedir. Ders saati olarak; sırasıyla Tarih bilimi, Türkiye Tarihi (11-13. Yüzyıl), İlk Türk Devletleri, Türk-İslam Devletleri (10-13. Yüzyıl), Uygarlıkların Doğuşu ve İlk Uygarlıklar ve İslam Tarihi ve Uygarlığı (13. Yüzyıla Kadar) şeklinde sıralandığı görülmektedir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Ülkelerin demokrasi eğitimlerinin ve demokrasi algılarının sorgulanmasında, ders kitabının ve tarih öğretim programlarının incelenmesinin önemi büyüktür. Bu kapsamda; öncelikle tarih öğretim programındaki demokratik ifadeler incelenmiş olup, ardından ders kitabındaki demokratik ifadelerin analizi yapılmıştır. Komisyonun hazırlamış olduğu Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabındaki (Okur vd., 2009) alıntılarda sürekli tekrarlar olmaması için ifadeler parantez içinde sayfa numaraları verilerek gösterilmiştir.

3.1. Tarih Öğretim Programındaki Demokratik İfadeler

Tarih derslerinin içeriği; demokratik uygulamaların süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümü ortaya koymada müsait bir alana sahiptir. Tarih disiplini; genel olarak, insanların faaliyetlerini, zaman ve mekân bağlamında incelediği için demokrasi ve onun değerlerinin nasıl bir süreçten geçerek bu zamana kadar geldiğiyle ilgili bize zengin bilgiler vermektedir.

Ders kitaplarının, öğretim programına göre hazırlandığı düşünüldüğünde; programlardaki demokrasi vurgusu oldukça önem kazanmaktadır. İncelenen Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih müfredatının genel esaslardaki demokrasi vurgusu dışında, genel anlamda yeterli olmadığı görülmektedir. 2. ünitenin 6. kazanımında Roma

Hukuku ve devlet yapısından bahsedilmesi, 3. ünitenin 6. kazanımında Türk devlet yapısı ve yöneticilerin halka karşı sorumlulukları, 4. ünitenin 3. kazanımında halifelerin seçimle iş başına gelmesi ve toplumsal barışı ve adaleti sağlamaya çalışmaları önemli demokrasi vurguları olarak görülmektedir (MEB, 2007: 22-24). Tarih öğretim programına, demokrasi eğitimi açısından bakıldığında; yapılan vurgunun yeterli olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte; müfredatta ifade edilen – yetersiz de olsa- demokrasi vurgusunun ders kitabına yansıdığı görülmektedir.

3.2. Ders Kitabında Demokratik Değerlerin Frekansı

Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih ders kitabı incelendiğinde; demokrasi ve değerlerini çağrıştıracak kelimelerin, çok sık kullanılmadığı görülmektedir. Kuşkusuz, bir ders kitabının sadece frekanslarına bakılarak demokratik olup olmadığını tartışmak oldukça zordur. Fakat, frekansların fikir verme açısından önemi bulunmaktadır. Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih ders kitabında demokrasi ve değerlerine ilişkin ifadeler Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2. Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitabındaki Demokratik İfadelerin Frekansları

Değerler	Ünite 1	Ünite 2	Ünite 3	Ünite 4	Ünite 5	Ünite 6	Toplam
Demokrasi	-	1	-	-	-	-	1
Eşitlik	1	-	-	-	-	-	1
Seçim	-	-	-	3	-	-	3
Özgürlük	-	4	2	-	-	2	8
Adalet	3	-	-	5	13	6	27
Hukuk	9	10	1	3	8	8	39
Hoşgörü	-	-	-	1	-	-	1
Dayanışma/İşbirliği	4	-	4	1	-	1	10
Barış	4	-	11	15	4	8	42
Yönetim Erkinin Sınırlandırılması	-	-	-	-	-	-	0
Azınlık haklarının korunması	-	-	-	-	-	-	0
Toplam	12	18	11	29	38	12	132

Ders kitabının 201 sayfadan oluştuğu ve bu kitapta da yaklaşık 75 bin kelimenin kullanıldığı düşünülürse; demokrasiyi anlatan kelimelerin sayıca ne kadar yetersiz olduğu anlaşılacaktır. Genel olarak bakıldığında; demokratik değerlere yönelik kavramların kullanım sayısının yetersiz olduğu, kavramların ünitelere göre dengeli dağılmadığı kullanıldığı yerlerde de demokrasiyi zayıf bir biçimde (mesela; barış kelimesinin barış anlaşmasını, işbirliği kelimesinin işbirliği anlaşmasını ifade etmesi gibi) çağrıştırdığı görülmektedir. Tablo 2’ye göre her üniteye ifade edilen değer olarak “hukuk” değeri görülmektedir. Barış ve adalet değerleri de her üniteye ifade edilmese de en çok ifade bulan değerler olarak dikkati çekmektedir. Dayanışma/İşbirliği değeri diğer değerlere göre orta düzeyde ifade edilmişken; demokrasi, eşitlik, seçim, hoşgörü yok denecek kadar az ifade edilmiş; yönetim erkinin sınırlandırılması ve azınlık haklarının korunmasıysa hiç ifade edilmemiştir.

3.3.Ders kitabının Görsel Olarak İncelenmesi

Ders kitaplarının tek işlevi bilgi aktarmak değildir. Ders kitabı; aynı zamanda öğrencilerin dikkatini çekebilmeli ve beğenilmelidir. Görselliğin çoğu yerde metinden önce geldiği de bir gerçektir (Oğuzoğlu, 2003: 131-144). Bu bakımdan, demokrasi ile ilgili kazandırılmak istenen her bir davranış için ders kitabında yeterli sayıda ve uygun içerikte görselliğin kullanılması gerekmektedir. Bu açıdan; Ortaöğretim Tarih 9

kitabında yer alan görsellerin, demokrasi ve değerleri bakımından değerlendirildiğinde; yapılan vurgunun oldukça yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Görsellik açısından ilk olarak dikkati çeken, tarih bilimin konuları içerisinde meclisi göstermesi görülmektedir. Tarih biliminin demokratik gelişmeleri de konu edindiği bu görsellikle anlatılmaya çalışılmıştır. Bu görsellikte dikkati çeken diğer bir nokta da savaşın da tarihin konusu içerisinde anlatılmasıdır. Altı fotoğrafa dikkatlice bakılırsa savaşın karşıtı olan ve istenen bir değer olan barışa yer verilmediği görülecektir (5).

2. Tarihin Konusu

yorumlayalım

Aşağıdaki görsellere göre tarihin konusu ile ilgili neler söylenebilir?

İncelenen ders kitabında Eski Türklerden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Türklerde meclisin geçirdiği değişim ve dönüşümler (6) önemli bir görsel vurgudur. Öğrenci demokratik davranışların geçmişi konusunda olumlu anlamda fikir sahibi olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte, demokrasinin düşünce/ifade özgürlüğü gibi değerlerini zaman içerisinde değişim ve süreklilik temasıyla anlatması önemli bir vurgudur.

yorumlayalım

Aşağıdaki görsellere göre tarihî olgu kavramının özellikleri ile ilgili neler söylenebilir?

Divanî Hümayun

Osmanlı Mebusan Meclisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi

İncelenen ders kitabında; olumsuz örnek üzerinden ve dolaylı olarak demokrasinin önemini anlatıldığı görsellik de mevcuttur. Feodalizm konusu anlatımı sırasında; halkın sosyal sınıflara ayrıldığı ve alt tabakaya doğru şartların zorlaştığı ve hakların azaldığı (80) görsel olarak ifade edilmiştir.

ASİLLER	ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA SOSYAL SINIFLAR
	Orta Çağ Avrupası'nın en imtiyazlı sınıfı asillerdi. Bunların en üstünde senyör denilen derebeyleri bulunurdu. Senyörlerin en büyüğü kraldı. Derebeylerden sonra sırasıyla dukler, konklar, baronlar, vikontlar ve şövalyeler yer almıştır. Asiller her türlü hakka sahipti.
RAHİPLER	
	Asillerden sonra en imtiyazlı sınıftır. Papa'ya bağlı olarak çalışırdı. Kilise topraklarında senyörler gibi yaşarlardı. Orta Çağda önemli miktarda toprak elde ederek zenginleşmişlerdir. Vergi ve askerlikten muaf tutulmuşlardır. Hem devlet hem de din işleriyle uğramışlardır.
BURJUVALAR	
	Kasaba ve şehirlerde oturup ticaret ve sanayi ile uğraşanlara burjuva denilirdi. Senyörlere belli miktarda para vererek onların himayesinde yaşarlardı.
KÖYLÜLER	
	En kötü şartlar altında yaşayan sınıftı. Köylüler iki kısma ayrılmıştı. Serf adı verilen köylülerin hiçbir hakları yoktu. Efendileri için taralarda çalışırlar ve kazançlarını onlara verirlerdi. Toprakla beraber alınıp satılırdı. Serbest köylüler, ekip biçtikleri topraklardan kazandıklarının bir kısmını senyöre vergi olarak verirlerdi. İstedikleri zaman başka bir yere gidebilir, istedikleri gibi çalışırlardı. Malları da çocuklarına kalırdı.

Ders kitabındaki demokrasi bilinci geliştirmesi bakımından son görsellik Veda Hutbesi ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin karşılaştırılmasıdır (116). Öğrencinin araştırarak ikisi arasında bağlantı kurabilmesi de önemli bir görsel vurgu olarak dikkatleri çekmektedir.

uygulayım

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni araştırarak Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde ortaya koymuş olduğu ilkelerle karşılaştırınız.

	Veda Hutbesi (632)	İnsan Hakları Beyannamesi (1948)
Can ve mal emniyeti		
Mülkiyet hakkı		
Kadın hakları		
Suçun şahsiliği		

3.4. Ders kitabında Demokrasi ve Değerlerine İlişkin İfadeler

Bu bölümde; demokrasi, eşitlik, özgürlük, seçim, dayanışma, hukuk/adalet, hoşgörü, barış, yönetim erkinin sınırlandırılması ve azınlık haklarının korunmasıyla ilgili ders kitabında belirtilen ifadeler yer verilmiştir.

3.4.1. Demokrasi

Demokrasi; günümüzde gerek devletler gerekse de insanlar açısından istenen ve popüler bir değer olarak göze çarpmaktadır. Ortaöğretim Tarih ders kitabına bakıldığında

zaman ilk uygarlıklar, Tanzimat Fermanı ve İslam tarihi konuları anlatılırken demokrasi vurgusunun yapıldığı görülmektedir.

Tanzimat fermanında, halkın Osmanlı toplumunda; adalet ve eşitlik anlayışını getirmesinden can ve mal güvenliği sağlamasına katkıları anlatılırken ilk kez vatandaşlık kavramını getirmesi ve vatandaşlıktan doğan hakların tanımlanması ve de bu hakların korunması için yapılması gerekenleri anlatılması önemli demokrasi vurguları olarak görülmektedir (17).

Ders kitabında; demokrasi vurgusunun yapıldığı ikinci önemli konu olarak, Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi göze çarpmaktadır. Veda hutbesindeki evrensel mesajlar verildikten sonra metin içerisinde; temel insan haklarıyla İslamiyet'in kutsal değerleri arasında nasıl bir ilişki olduğu, Hz. Muhammed'in insanlar arasındaki farklılıklara bakışının ne olduğu soru olarak sorulmuş (115) ve İnsan Hakları Evrensel Beyanname ile Veda Hutbesinin ortaya koyduğu ilkelerin karşılaştırılması istenmiştir (116). Veda Hutbesi dışında; Uhud Savaşı'nda, Hz. Muhammed'in bir danışma meclisi toplaması ve kendisiyle aynı düşüncede olmayan bu meclisin görüşünü, çoğunluğu oluşturmasından dolayı kabul etmesi demokrasi açısından önemli ifadeleri oluşturmaktadır (111). Yine Yunan şehir devletlerinin ve Roma toplumunun demokrasiye geçiş süreçleri demokrasi vurgusunun yapıldığı önemli noktalar (61, 64).

Ders kitabında; olumsuz ifadeler yoluyla da demokrasinin istenen bir değer olduğunun vurgusu yapılmaktadır. Mesela; Hint Uygarlığındaki her üyenin içinde üye doğduğu kast içinde yaşamını sürdürdüğü kast sistemi (52), köylülere hürriyet hakkı tanımayan Çin Uygarlığı (53), halkı sınıflara ayıran Hititler (56) ve Lidyalılar (59) bu özelliklerinden dolayı demokrasi açısından kötü örnek oluşturdukları olumsuz ifadeler yardımıyla anlatılmıştır.

3.4.2. Eşitlik

Eşitlik; demokrasinin olmazsa olmaz değerleri arasındadır. Genel anlamda; eşitlik, dağıtımla ilgili olmaktan çok muamele eşitliğidir. Bu bakımdan; siyasi otoritenin kişiler arasında keyfi bir ayırım yapılmasına engel olan bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Armağan, 2008: 13). Eşitlik; üç kategoride incelenebilmektedir: Sosyal ve ekonomik eşitlik, hukuksal eşitlik ve siyasal eşitlik. Eşitliğin tüm türlerinde temel amaç ise din, dil, ırk, mezhep, cinsiyet vs. hiçbir ayırım gözetmemektir (Serim, 1994: 14). Bu yönüyle de klasik demokrasi; her insanda (cinsiyeti, rengi, dili, dini vs.) aynı derecede saygıya layık bir insanlık değeri bulduğu için eşitlik değerine oldukça önem vermektedir (Arsel, 1968: 79).

Demokrasinin en temel değerlerinin başında gelen eşitliğin ders kitabında sınırlı olarak işlendiği görülmektedir. Hitit kanunlarının zengin-fakir, hür-köle ayırımı yapmaması (57), Emevilerden sonra İslam dünyasında önemli bir yeri olan Abbasilerin tüm Müslümanlara eşit davranması (122) ve Tolunoğulları'nın din ayırımı yapmadan herkese eşit muamele etmesi (138) ve Selçuklularda sınıf ayırımı olmayıp herkesin kanun karşısında eşit olması (159) ders kitabında işlenmiştir.

3.4.3. Özgürlük

Özgürlük; başkalarının mutluluklarından yoksun bırakmaya veya onların mutlu olma çabalarına engel olmaya kalkışmadığımız sürece, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda aramaktır (Mill, 2012: 20). İnsanın dünyaya geldiği andan itibaren en tabii hakkı özgürlüktür. Dolayısıyla; insanla ilgili bir yönetim şekli olan demokrasinin de en temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. İnsanlar; demokrasi olmadan, nadiren özgürlüklerden faydalanabilmiştir. Demokrasiyi kuvvetlendirmenin ve başarılı bir hale getirmenin en makul yolu özgürlüğü desteklemektir (Melnik, 2006: 40).

Özgürlük konusunun ders kitabında sınırlı olarak işlendiği dikkati çekmektedir. Hititlerin baskı altında kalmadan istedikleri dine inanmaları (57) ve Türklerin bağımsızlıkları tehlikeye düştüğünde özgür yaşayabilecekleri bir yere gitmesi (73) özgürlük vurgusunun yapıldığı yerler olarak göze çarpmaktadır. Yine; ders kitabında, Gazneli Mahmud'un farklı fikirleri dikkate alması ve fikir alışverişinde bulunması (146) da düşünce özgürlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4.4. Seçim

Demokratik bir rejimle yönetildiği iddia edilen her ülke için seçimler olmazsa olmaz bir durumdur. İnsanların vatandaşı oldukları ülkenin yönetimine katılmasından, partiler için ise ülkeyi yönetme yetkisinin meşruiyetini sağlamasından dolayı seçimler önemli bir işlev görmektedir. Mevcut yönetimin performans değerlendirmesi ve partilerin sürekli yarış halinde olmasını sağlamasından dolayı seçimler; ülkede, demokrasinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesinde önemli bir araçtır (Türk, 1995: 553-554).

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan seçimler, ders kitabında; İslam tarihi ile ilgili kısımlarda geçmektedir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra devlet başkanının seçimle belirlenmesi (116) seçimin önemine işaret ederken, Muaviye'nin ölmeden önce oğlu Yezid'i halife ilan ederek seçimle yönetime gelme anlayışını terk etmesi olumsuz bir örnek olarak sunulmaktadır (120).

3.4.5. Dayanışma

Dayanışma; bir birliktelik ve karşılıklı ortak yarırlardan kaynaklı sorumluluk ruhunu ifade etmektedir (Walzer, 1997: 32; Akt. Gombert, vd., 2010: 36). Bir toplumda; demokrasi kültürünün yerleşmesi için geniş halk kitlelerinin, demokrasi bilincine sahip olması ve dayanışma içinde yaşaması gerekmektedir (Ozankaya, 1980: 166).

Demokrasinin önemli değerlerinden olan dayanışma, ders kitabında İslam devletinin oluşumunda Medineli Müslümanların Mekkeli Müslümanlara kucak açması ve yardım etmesi olarak kitapta yalnızca tek bir noktada anlatılmıştır (109).

3.4.6. Hukuk/Adalet

Hukuk; genel anlamda, toplumda insanların devletle ve insanların insanla olan ilişkilerini düzenleyen, uyma zorunluluğu olan kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir (Kaplan, 1994: 268). Adalet ise kişinin hak ettiğini talep etmesi, layık olduğunu alması anlamlarında kullanılmaktadır (Urhan, 2016: 104). Her iki değerde birbiriyle ilgili olup demokrasi açısından gereklidir. Hukuk, bireylerin toplum içerisindeki davranışlarını ve sorumluluk alanını belirlemede; adalet ise bireylerin hak ettiği değeri görmesinde önemli demokratik değerlerdendir.

Ders kitabında da en çok işlenen değerlerin başında hukuk/adalet gelmektedir. Bu kapsamda; Mezopotamya'da belli hukuk kurallarının olması (47), Hititlerin Anadolu'da ilk kanunları oluşturup hürlelere olduğu kadar kölelere de haklar vermesi (57), şehir devletlerinin hüküm sürdüğü Yunanistan'da yapılan kanunlarla sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması (61), Roma'da patricilerle plebler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik On İki Levha Kanunları'nın kabul edilmesi (65), Hz. Ömer'in adaletli ve hoşgörülü bir yönetici olması (117), Karahanlı hükümdarının kanunları adalete uygun olarak belirleyip uygulaması (143), Gazneli Sebuk Tigin'in oğlu Mahmud'a adalet ve hakikat yolundan çıkmaması gerektiği ve zulüm yapmaması gerektiğini bildiren nasihatı (145), hükümdarın zulme uğrayanları tek tek dinlemesi ve onlara hakkını vermesi (159), ahiliğin halk ile devlet arasında sağlam bir ilişki kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmeye çalışması adalet konusunun işlendiği yerlerdir.

3.4.7. Hoşgörü

Hoşgörü; bir insanın kendinden farklı düşüncelere, davranışlara, yaşam tarzlarına, inançlara vs. sevecen bir tahammül gösterme işidir (Kaymakcan, 2007: 114). Demokrasinin en önemli özelliği farklılıkları bir araya getirebilmesidir. Bu anlamda; demokrasiyle hoşgörü arasında, sıkı bir ilişki ve aynı amaca hizmet vardır (Gözübüyük, 2002: 34).

Hz. Osman döneminde; değişik din ve kültürden insanların bir arada yaşaması ve Hz. Osman'ın iyi niyetli ve hoşgörülü bir yapıya sahip olması (118), Emevilerde; Ömer Bin Abdülaziz döneminde halka hoşgörülü ve adaletli davranılmasından dolayı kısa zamanda zenginlik ve huzurun sağlandığı (122), İslam öncesi Türklerde farklı inanışlara hoşgörülü bakış söz konusu olduğu İslam'da da hoşgörünün olduğu (135), Hz. Muhammed'in Veda Haccı sırasında bütün Müslümanların kardeş olduğu ve birbirlerine iyi davranması gerektiği (144), Anadolu Selçuklu Devleti'nde kervansaraylarda din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit olarak ihtiyacının sağlandığı (186) ders kitabında dikkati çeken vurgulardır.

3.4.8. Barış

Barış; hem şiddetin yokluğunu yani çatışmasızlık halini hem de huzur, refah, adalet gibi değerleri içine alan bir anlamı ifade etmektedir. Bu yönüyle de gerek devletler için gerekse de insanlar için çok önemli bir değerdir (Aktaş ve Safran, 2013: 133). Bir ülkede demokrasiden söz edebilmek için barış ortamının olması gerekmektedir.

Ders kitabında, günümüzde; barış değerinin, tüm dünyada varlığına duyulan ihtiyaç ve önemiyle orantılı bir vurgunun olmadığı görülmektedir. Barış değerinin işlendiği en önemli nokta olarak; tarih öğretimi sonucu olarak insanların barış içerisinde yaşamayı öğrenmesinin gösterilmesi görülmektedir (15). Bunun dışında; Ukaz Panayırı'nın Araplar arasında toplumsal barış ve hoşgörüyü sağlaması (105) ders kitabındaki önemli örneklerdendir. Hz. Ali döneminde; Araplar arasında (118), Moğollar döneminde de Anadolu'da barış ortamının olmamasının sıkıntıları (192) ders kitabında anlatılmıştır.

3.4.9. Yönetim Erkinin Sınırlandırılması

Demokratik devletlerde yönetim sınırsız yetkilere sahip değildir. Ulusal devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kendisinin topluma dayandığını iddia eden bazı rejimlerde bile yönetim erki, birey ve toplum haklarını hiçe saydığı durumlar görülmektedir. Oysa çağdaş demokrasilerde; oyların belki de tamamını almış bir iktidarın bile yetkileri sınırsız olmayıp; iktidarın ulusal ve uluslararası hukuk kuralları ile sınırlandırıldığı bir yapı olmalıdır. İktidar, ülke içerisinde yasalar çerçevesinde çoğunluğun yanında azınlığı da koruyan, temel hak ve özgürlükleri koruyup geliştiren bir sistem uygulamalıdır (Aydınlı ve Ayhan, 2010: 82).

Ders kitabında ilk olarak; Roma'da kralın meclis tarafından teklif edilip halk tarafından seçildiği ve senatoya karşı sorumlu olduğu, ardından da cumhuriyet rejimine geçildiği (64), yine eski Türklerde ülke töre adlı kurallara göre yönetildiği ve hükümdarın yanında danışma meclisinin olduğu ifade edilmiştir (77).

3.4.10. Azınlık Haklarının Korunması

Demokrasi; çoğunluğun baskısı olmayıp, toplum içerisinde hemen herkesin yönetime katılmasını amaçlayan bir sistemdir. Yine demokrasi, azınlıkta kalanların da çoğunluk olabilme ve düşüncelerini rahatça ifade etmesini sağlayan bir yönetim şeklidir (Köktaş, 2007: 414, 417). Demokrasilerde, çoğunluğun düşüncesi kadar azınlığın da ne düşündüğü önemli olup azınlık haklarının korunması temel amaç olarak görülmektedir.

İncelenen ders kitabında; tarihi olguları değerlendirirken, belli bir mensubiyetten (din, dil, ırk vs.) ötürü olaylara duygusal yaklaşımın meydana gelebileceği (18) kitabın girişinde vurgulanmaktadır. Hakanı Musevi olan Hazarların İdil şehrinde Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilere ikiye kadı, Şamanistlere bir kadı olmak üzere yedi kadı görevlendirdiği ve toplumu oluşturan her unsuru dikkate aldığı (95), Emevilerin Arap milliyetçiliği yaptığından dolayı halkın dört sınıfa ayrıldığı (121), Selçuklularda Konya'da Müslüman olmayan insanların da aynı şehirde birlikte yaşayabildiği (182) azınlık haklarının korunması ile ilgili önemli örneklerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelecek nesillerin yetiştirilmesinde; en önemli rollerden bir tanesinin okullara düştüğü bir gerçektir. Okullarda ise bu işlevin en önemli temsilcileri olarak öğretmenler, öğretmenlerin de en önemli yardımcı ders materyali olarak ders kitapları karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz; günümüzde, insanlara kazandırılması istenen en önemli değerlerden biri demokrasidir. Bu bilinç ve kültürün kazanılmasında da özellikle ders kitaplarının önemli etkisi vardır. Dolayısıyla, ders kitaplarının demokrasi açısından iyi hazırlanmış olması gerekmektedir. Ortaöğretim 9. Sınıf tarih ders kitabına bakıldığında; demokrasi vurgusunun yeterli düzeyde yapılmadığı görülmektedir. Yaklaşık 75.000 kelimedenden oluşan ders kitabında demokrasi ile ilgili kelime sayısının sınırlı olmasının yanı sıra özgürlük, eşitlik, barış gibi temel değerlere olan vurgunun da yeterince yapılmadığı görülmektedir. Bu bakımdan; tarih öğretim programının ve ders kitabının demokrasi ve değerleri açısından güncellenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla; Merey'in (2005) yapmış olduğu çalışmada ortaya koyduğu; Türkiye'de insan hakları ve demokrasi eğitimi için gerekli yasal zeminin bulunmasına ve hem uluslararası düzeyde hem de ulusal düzeyde resmi ve gönüllü kuruluşların insan hakları ve demokrasi eğitimini teşvik eden çalışmalarına rağmen; müfredat programları ve ders kitaplarında bunun yeterince yansıtılmadığı tespitleri benzer niteliktedir. Yine, Okumuş (2015)'un çalışmasındaki; insan hakları ve demokrasi konularının müfredat programında yeterli sayıda kazanım ve ders saatiyle temsil edilmemesi ve ders kitaplarında da demokrasi eğitimine yönelik yeterli ilişkinin olmaması sonuçları da bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bununla birlikte; Demircioğlu (2009)'nun tarih ders kitaplarının demokrasi eğitimine katkı yapacak bir yapıda olmaması sonucuyla kısmen örtüşmektedir. Merey (2005) ve Demircioğlu (2009)'nun tarafından yapılan çalışmaların daha önceki tarihlerde yapılmasına rağmen, ortaya koyulan sonuçları düşünüldüğünde; tarih derslerinde demokrasi eğitimine yönelik sorunların bugün de kısmen devam ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Bundan önceki bilimsel çalışmalar dikkate alınarak, ders kitabı yeniden hazırlanmalıdır.
- Ders kitaplarındaki demokrasi vurgusunun yeterli düzeyde olup olmadığının en önemli göstergesi eğitim programlarıdır. Tarih öğretim programlarının, özellikle Eski Türklerle ilgili olan kısımdan itibaren revize edilmesi gerekmektedir. Eski Türklerden itibaren tarihimizdeki demokratik uygulamaların değişim ve süreklilik temasıyla vurgulanması demokrasi eğitimine katkı sunacaktır. Bununla birlikte; eski çağlardan itibaren demokratik gelişmeler üzerinde daha dikkat çekecek şekilde durulmalıdır.
- Ders kitaplarında; demokratik gelişmeler ile ilgili öğrenciye bilinç kazandıracak etkinlikler eklenmelidir.
- Ders kitabında, demokratik değerlerin en çok işlendiği ünite olarak İslam tarihiyle ilgili bölüm dikkati çekmektedir. Her üniteye eşit bir biçimde demokrasi vurgusu yapılmalıdır.

- Öğrenciler için ders kitabındaki en çok dikkati çeken noktalardan birisi görselliktir. Demokrasi ve değerleri anlatılırken daha çok görselliğe yer verilmelidir.
- Demokrasinin en önemli değerlerinden bir tanesi barıştır. Tarih dersleri de bu değer için öğrenciye benimsetilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu bakımdan gerek görsellik açısından gerekse ifade zenginliği açısından barış değerinin işlenmesine yoğunluk verilmelidir.
- Bu çalışmada; yalnızca Ortaöğretim 9. Sınıf tarih ders kitabı ve müfredat programı incelenmeye çalışılmıştır. Ortaöğretim düzeyindeki diğer tarih ders kitapları ve müfredat programları demokrasi eğitimi açısından ayrıntılı olarak incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. & Johnson, S. & Robinson, R. A. & Yared, P. (2005). From Education to Democracy?, *The American Economic Review*, 95(2), s. 44-49.
- Armağan, M. (2008). Adalet ve eşitlik. *Muhafazakâr Düşünce*, 4 (15), 9-22.
- Akan, Y. (2011). Ortaöğretimde Okuyan Öğrencilerin Demokrasi Bilinci (Sakarya İli Örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 87-105.
- Aktaş, Ö. ve Safran, M. (2013). Evrensel bir değer olarak barış ve barış eğitiminin tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (2), 131-150.
- Aktın, K. (2010). *Türkiye, İngiltere Ve ABD Sosyal Bilgiler/Tarih Ders Kitaplarında Yapılandırma Yaklaşımı, II. Dünya Savaşı Örneği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arsel, İ. (1968). *Anayasa hukuku (demokrasi)*. (2. Baskı). İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Aydınlı, İ. H. ve Ayhan, V. (2010). Egemenlik kavramının tarihsel gelişimi perspektifinden iktidarın sınırlandırılması tartışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (5/1), 67-84.
- Büyüköztürk, Ş. & Çakmak, E. & Akgün, E. Ö. & Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cankılıç, E. (2010). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitapları İle İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Tarih Ünitelerindeki Görsel Malzeme Sunumunun Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Crick, B. (2012). *Demokrasi*. (1. Baskı). Ankara: Dost Yayınevi.
- Çam, E. (1977). *Siyaset Bilimine Giriş*. (1. Baskı). İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Demircioğlu, İ. H. (2009). Tarih ders kitaplarının demokrasi eğitimi açısından değerlendirilmesi: tarih öğretmenlerinin görüşleri. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (1. Baskı) içinde (s. 268-271). Uşak: Avrupa Birliği Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Dilek, G. (2010). Çağdaş Tarih Öğretimi Programlarında Temel Yaklaşımlar. Editör: Mustafa SAFRAN. *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri*. (1. Baskı) içinde (s. 141-148). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Duman, T. ve Karakaya, N. & Yavuz, N. (2005). *Vatandaşlık Bilgisi*. (2. Baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Genç, S. Z. ve Eryaman, M. Y. (2007). Değişen Değerler ve Yeni Öğretim Paradigması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), s. 89-102.
- Gombert, T. (2010). Sosyal Demokrasinin Temelleri. (1. Baskı). İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Sosyal Demokrasi Akademisi.

- Gözübüyük, M. (2002). *Türkiye’de demokrasi ve hoşgörü kültür ve eğitiminin yaygınlaştırılmasında sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güven, A. (2009). Tarih Öğretimi ve Demokrasi. Muammer Demirel & İbrahim Turan (Editörler). *Tarih Öğretim Yöntemleri*. (1. Baskı) içinde (s.195-203). Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.
- Hotaman, D. (2010). Demokratik Eğitim: Demokratik Bir Eğitim Programı. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 3 (1), s. 29-42.
- Kaplan, İ. (1994). Demokrasi-hukuk-otorite. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49 (1-2), 267-271.
- Kaya, R. (2009). Tarih Öğretiminin Amaçları. Muammer Demirel & İbrahim Turan (Editörler). *Tarih Öğretim Yöntemleri*. (1. Baskı) içinde (s.69-87). Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaymakcan, R. (2007). Hoşgörü ve eğitimi. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2 (6), 114-119.
- Koçoğlu, Y. (2014). *Barışın aracı olarak tarih ders kitapları: Türk-Yunan tarih ders kitapları örnekleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Köktaş, K. Ş. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. (3. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Basım ve Yayımlar Sanayi Ticaret ve Limited Şirketi.
- Melnik, S. (2006). *Özgürlük, refah ve demokrasi mücadelesi*. (1. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Merey, Z. (2005). *Demokrasi ve insan haklarının 1980-2000 yılları arası lise tarih kitaplarına ve tarih müfredat programlarına yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Mill, J. S. (2012). *Özgürlük üzerine*. (1. Baskı). İstanbul: Oda Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2007). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı*. Ankara.
- Safran, M. ve Ata, B. (1996). Barışçı Tarih Öğretimi Üzerine Çalışmalar: Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Yunanlılara İlişkin İfadelere Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 11-26.
- Serim, B. (1994). Yasa önünde eşitlik ilkesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 27 (3), 13-25.
- Okumuş, O. (2015). Tarih derslerinde demokrasi ve insan hakları eğitimi (mevcut durum ve yapılması gerekenler). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (39), 703-709.
- Okur, Y., Genç, İ., Özcan, T., Yurtbay, M. ve Sever, A. (2009). *Ortaöğretim Tarih 9*. İstanbul: Dergah Ofset.
- Oğuzoğlu, D. (2003). Görsel Açından Tarih Ders Kitapları. *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*, Ed. Necdet HAYTA, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ozankaya, Ö. (1980). Türkiye’de yığın iletişimin demokratik siyasal kültür gelişimindeki yeri ve önemi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 35 (1), 157-166.
- Tekeli, İ. (2010). *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*. (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Touraine, A. (2011). *Demokrasi Nedir?*. (5. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türk, H. S. (1995). Demokratik rejimlerde seçim kanunları ve Türkiye için yeni bir seçim kanunu önerisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), 553-563.
- Ural, Ş. (1999). Demokrasi kavramı, toplumsal değerler ve birey. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 451-459.
- Urhan, V. (2016). Siyaset felsefesinde adalet, eşitlik, özgürlük. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, 103-119.

Güven, A. ve Okumuş, O. (2017). Ortaöğretimde Demokrasi Eğitimi: 9. Sınıf Tarih Ders Kitabının Demokrasi Ve Değerleri Açısından İncelenmesi, ss. 81-95.

Yılmaz, M. (2006). *1938-1960 yıllarında Türkiye’de kullanılan tarih eğitim programları ve ders kitaplarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.